

tanke på hur symbolladdat året 1968 är blir jag lite nyfiken på varför det faller mellan de studerade perioderna – hann man helt enkelt inte diskutera Humboldt då? Det hade också varit intressant att ta del av en lite mer explicit diskussion av grunderna för urvalen av exempel i form av aktörer och texter.

Vid millennieskiftet växte så intresset för Humboldtgestalten även i andra länder, men utan matchande intresse för eller kunskap om de tyska sammanhang som Humboldt verkat i. I denna kunskapslucka har Östlings bok en uppgift att fylla som ett ”korrektiv” – lite av ett favoritord i framställningen – i den mån policydeklarationer vill bygga på gedigna kunskaper. Östling har tagit sig an en mångbottnad tradition, vars historia han aldrig vill sammanfatta i enkla motsatspar. Till exempel framhåller han att samtidigt som det är lätt att se debattörer som motsatser när den ene är för det den andre är mot, så förenas de av den gemensamt delade grundvokabulär som diskussionen förs i. Östlings framställning är gediget underbyggd och väl genomarbetad. Han framträder som en vördnadsfull vägvisare genom en spegelsal av tolkningar och ger den historiografiska dubbelbelysning som behövs för att säga något klokt om när Humboldt egentligen fick sin betydelse.

Göteborgs universitet

HENRIK BJÖRCK

Max Engman, *Språkfrågan: Finlandssvenskhetens uppkomst 1812–1922* (Borgå: Svenska litteratursällskapet i Finland/Atlantis 2016). 458 s.

Henrik Meinander, *Nationalstaten: Finlands svenskhet 1922–2015* (Borgå: Svenska litteratursällskapet i Finland/Atlantis 2016). 335 s.

Finlands nyligen timade 100-årsjubileum har medfört att en rad nya skrifter om dess historia sett dagens ljus. Om jag räknat rätt har exempelvis hela tre nya biografier om *Marsken* Mannerheim utkommit på svenska. Naturligen har bokfloden fokuserat på det tilländalupna seklet; tidvis sannerligen karaktäriserat av djup dramatik med ett antal veritabla ödesfrågor då landets framtid otvivelaktigt direkt stod på spel.

Ändå har man som läsare ibland velat efterlysa en något vidare tidsram, också inkluderande närmast föregående period då landet var ett storfurstendöme i det ryska imperiet. Härutöver finns på vår sida Ålands hav en självklar nyfikenhet ifråga om hur det svenska arvet påverkades och fann nya, mindre dominerande former samt om dess fortsatta utveckling fram till idag.

Vare nog med att genast konstatera att dessa önskemål tillgodoses på ett storartat sätt i de här anmälda båda volymerna. Så tillhör författarna

också de mest namnkunniga bland vårt östra grannlands svenskspråkiga historieprofessorer; Max Engman vid Åbo Akademi och Fredrik Meinander vid Helsingfors universitet. Tillsammans tecknar de en fascinerande och lättillgänglig bild av Finlands utveckling under de senaste båda seklen i ett finlandssvenskt perspektiv. Exempelvis kunde lantdagens beslut den 6 december 1917 att utropa den självständiga finska republiken fattas genom att 21 de 24 svenskspråkiga ledamöterna stod bakom det medan majoriteteten finskspråkiga ledamöter var socialister som röstade emot.

Engman behandlar den grundläggande och bitvis dramatiska utvecklingen 1812-1922. Ändå var övergången från den gamla svenska tiden till en början ganska stillsam trots att den innebar att Finland fick en ny huvudstad i stället för Åbo, varifrån också universitetet flyttades. Ryskt mynt infördes och kommunikationerna österut förbättrades. Men någon inkorporering med Ryssland var det inte fråga om. Den autonomi som rollen som storfurstendöme innebar snarare fjärmade landet från det ryska imperiet.

Finlands svenskspråkiga invånare bestod vid denna tid av två skilda grupper; den styrande eliten och de övriga. De senare utgjorde den stora majoriteten och bestod av städernas småfolk och landsbygdens allmoge, vilka saknade något politiskt inflytande. De styrande – främst jordägande högre ämbetsmän, universitetsfolk och officerare – solidariserade sig i sin tur med de administrativa regelverken från den gustavianska tiden. Därför ansåg de sig bära ansvar för hela landet och inte för en avgränsad särskild språkgrupp eller region. Relationerna till tsardömet var goda så länge det höll fast vid den gamla imperiella struktur som tillät eliten att mer eller mindre på egen hand styra som den ville.

Efter skilsmässan från Sverige fortsatte svenskan under lång tid vara landets enda officiella språk och bildningsspråk. Så mycket som cirka 20 procent av befolkningen hade svenska som modersmål. Vid denna tid tillkom det ofta citerade uttrycket: "Svenskar får vi inte vara, ryssar vill vi inte bli. Låt oss då bli finnar!"

Problem uppkom längre fram när Sankt Petersburg ställde ökade krav. Då hade den styrande eliten svårt att få stöd från övriga finlandssvenska grupper; inte minst en jordnära allmoge där relativt få alls var läs- och skrivkunniga. Den var dessutom djupt konservativ och kännetecknades av splittring när det gällde omvärldsinriktning. Den bottniska regionen behöll kontakterna med Sverige och Stockholm. På rysk sida såg man dock mycket negativt på de finska kontakterna västerut.

Perioden som storfurstendöme är för övrigt närmare behandlad i Torkel Janssons *Rikssprängningen som kom av sig* (2014). Där visar han bland mycket annat hur avgörande den från den svensktiden bibehållna lagstiftningen var och skickligt kunde utnyttjas i försöken att motverka tilltagande rus-

sifiering. Allt detta belyses förtjänstfullt av Engman.

Från mitten av 1800-talet inleddes en förändring av det finska samhället från ett korporations- och ståndssamhälle till vad författaren kallar ett medborgarsamhälle. Detta påverkade också förhållandena mellan de båda språken, med namn som Johan Vilhelm Snellman, Elias Lönnroth, Yrjö Koskinen och Aleksis Kivi som portalgestalter i arbetet för det finska språket. Under lång tid låg de finsksinnade ett steg före. Ett skäl var att finskan hade tolkningsföreträde och av många sågs som landets egentliga modersmål.

Efterhand som finskan fick ökad betydelse – genom i boken detaljerat redovisade kanaler, exempelvis initiativ på skolsidan och andra former av folkupplysning – skedde en motmobilisering från de svenskspråkiga. Här i medverkade många aktörer men särskilt framhålls universitetsläraren Axel Olof Freudenthal. Genom den landsmålsförening som han tog initiativet till aktiverades ett antal unga personer i det svenska kulturlivets tjänst. Därigenom engagerades även den svenska bygdebefolkning som varit bortglömd eller i alla händelser negligerats. Men föga överraskande hade den svenskspråkiga överklassen svårigheter att orientera sig i denna bipolära struktur.

Under 1870-talet blossade språkstriden upp mera konkret. Den följande kampen genomgick flera faser. Under seklets allra senaste del infördes flera bestämmelser där utrymmet att använda finska vidgades. Antalet svensktalande studenter var kring 1900 för första gången färre än de finskspråkiga. Något av en slutpunkt blev 1919 års regeringsform som fastslog den viktiga principen att svenskarna i republiken inte skulle vara en minoritet i juridisk mening. Tvärtom säkerställdes svenskans roll som ett av två likaberättigade nationalspråk. Ändå menar Engman att många svenskspråkiga upplevde detta som ett nederlag, framför allt enär skyddet inte var territoriellt. Likaså blev den kulturella autonomi mera inskränkt än vad de hade önskat. Han sammanfattar dock att mobiliseringen sannolikt bidrog till att lösningarna blev möjliga och i längden framstod som acceptabla, också om de inte var omtyckta.

I nästa volym redovisar i sin tur Meinander skeendet allt ifrån tidigt 1920-tal. Inbördeskrigets grymma facit var att sammanlagt 37 000 personer stupade, mördades, avrättades eller avled av sjukdomar och umbäranden. Antalet svenskspråkiga bland de stupade på den vita sidan uppgick till 15 procent, vilket klart översteg deras proportionella andel av befolkningen.

Härefter vidtog det svåra arbetet med att söka läka sårerna från inbördeskriget och gemensamt gå vidare trots olika spänningar som låg i tiden. Sedan 1920-talet inleddes emellertid en ny språkstrid när den äktfinska rörelsen aktualiserade tanken på Finland som enspråkig stat. Också inom den svenskspråkiga borgerligheten orsakade den begynnande Lapporörelsen åsiktsbrytningar trots att den förordade språkförsoning. När rörelsen för att

manifestera sin styrka 1930 arrangerade ett stort bondetåg till Helsingfors bestod en sjättedel av de 12 000 deltagarna av svenskspråkiga medborgare. En Lapposinnad falang uppstod inom Svenska Folkpartiet (SFP) – bildat redan 1906 – och vann nästan hälften av partiets riksdagsmandat.

Sedan rörelsens alltmer lagstridiga aktioner lidit skeppsbrott sökte den allt aktivare äktfinska studenteliten driva språkfrågan genom Agrarförbundet och ett nytt högerradikalt parti, Fosterländska folkrörelsen (IKL) vilket hade stor framgång i valet 1933. Just dessa mittersta år på 1930-talet innebar en kulmen i språkkonflikten med demonstrationer och hårda ordväxlingar. Med knapp nöd avslög sålunda riksdagen i maj 1933 ett nytt förslag om ett totalt förfinskande av det officiella Finland.

Språkkonflikten dessa år får av självklara skäl stort utrymme i Meinanders framställning. Intressant nog visar han att varje gång Finland påverkats av stormaktspolitiska kedjereaktioner – och starka ideologiska strömningar – har pragmatiska allianser bildats mellan de två språklägren. I den nationella endräftens tecken har de då förespråkats försoning.

Föga förvånande medförde vinterkriget sålunda en avgörande vändning för språkfrågan och avspänning mellan de två språkgrupperna. Till detta medverkade rimligen att nästan hälften av alla generaler hade svenska som modersmål. Även på lägre befälsnivå var de svenskspråkiga starkt företrädde.

Jag har alltid varit fascinerad över hur man på finsk sida – 20 år efter den blodiga konflikten mellan de vita och de röda – stod så enig och samlad när Sovjetunionen angrep 1939. Men så blev också priset fruktansvärt högt för vinterkriget och fortsättningen som tysk vapenbroder. Om detta vittnar alla minutiöst vårdade hjältegravar på finska kyrkogårdar. Bortåt 95 000 soldater i finska armén förlorade livet 1939–1944. Finlandssvenskarnas relativa dödstal låg något under genomsnittet, vilket lär bero på att de främst ingick i fält- eller kustartilleriförband och därmed inte deltog i striderna vid fronten.

Synen på den egna rollen har på finlandssvensk sida skiftat under senaste seklet vilket klart framgår i Meinanders text. I sammanhanget kan också påminnas om Torbjörn Nilssons intressanta uppsats i *Personhistorisk tidskrift* 2017:2 om den så kallade *Svenska dagen*. Efter beslut vid Svenska Folkpartiets partidag i Vasa 1908 firar de svenskspråkiga Gustav II Adolfsdagen årligen den 6 november. Detta ger utmärkta möjligheter att via högtidsanföranden och liknande analysera hur man alltsedan 1900-talets början sett på sin situation. Den där företrädde historiesynen har förändrats över åren. Kungen har ersatts av aktuella språkliga och kulturella frågor.

Den för en nutida rikssvensk läsare kanske mest intressanta delen hos Meinanders *Nationalstaten* är dess avslutande kapitel som bär rubriken *Språk och gemenskap*. Där redovisas det aktuella politiska läget i Finland i språkfrågan inklusive argumenten i debatten för och emot landets svensk-

språkiga offentlighet och kulturarv. Det enda riksdagsparti som i modern tid konsekvent ställt sig kritiskt till att bevara det är Sannfinländarna, vilka sedan 2015 ingår i regeringen. Språkfrågan har dock hamnat i skuggan av andra svårlösta samhällsproblem. Samtidigt har Svenska Folkpartiet för första gången på 36 år inte längre några ministerposter, vilket möjligen kan vara ett dåligt omen vad gäller dess möjligheter till inflytande.

Meinander resonenerar också om EU-medlemskapets effekt på Finlands svenskspråkiga kultur och befolkning men finner att detta ännu är svårt att bedöma. Mera troligt är att förändringar som berör finlandssvenskhet även i fortsättningen främst beror på geopolitisk, ekonomisk och kulturell utveckling i Östersjöregionen och övriga Nordeuropa. Aktuella nedskärningar i den finska välfärden befarar han kan negativt riskera det kommunalt finansierade skolsystemet; sedan 1800-talet ryggraden i landets finsk- och svenskspråkiga kultur och offentliga liv. Avgörande för en mera långsiktig utveckling är enligt honom också att banden till Sverige förstärks.

Skrifterna utgör del 3 och 4 i bokverket *Finlands svenska historia* och omfattar tillsammans nära 800 sidor. Genomgående utgår de från aktuell forskningsläge och innehåller fakta och analyser inom en mängd områden – här kan bara ett fåtal tas upp. En gedigen notapparat jämte personregister ingår samt käll- och litteraturlistor – säkert till stor nytta när läsare grips av lust att gå vidare. Mina mycket positiva omdömen bör dessutom kompletteras med beskedet att skrifterna är tilltalande och genomtänkt illustrerade samt utförda i ett utmärkt tryck.

Som slutbetyg är därför ordet storverk definitivt på plats. Under lång tid kommer skrifterna vara givna referensverk på båda sidor Bottenhavet. Alla som är det minsta intresserade av svenskspråkiga delar i vårt östra nabolands moderna historia är därför bara att gratulera.

Uppsala universitet

BO G. HALL

Helena Bergman, Christian Florin & Jens Ljunggren (red.), *Känslornas revolution: Kärlek, ilska och lycka på 1970-talet* (Stockholm: Appell förlag 2017). 300 s.

Publicering av studier i känslohistoria har tilltagit under senare år. Man får hoppas att detta är ett järtecken på att vårt forskningsfält förändras från en ibland amatörpsykologisk och alltför intuitiv hållning, när det gäller förklaringar till historiska aktörers emotionella motiv och handlingar, till en seriös analys av känslor i det förflutna. Med metoder, begrepp och analytiska